

OIKEUSVALTIOPERIAATE: KÄYTTÖOHJEET

OIKEUSVALTIO, DEMOKRATIA, IHMISOIKEUDET

Oikeusvaltioperiaate, demokratia ja ihmisoikeudet ovat Euroopan neuvoston kolme toisiinsa läheisesti ja erottamattomasti liittyvää tukipylvästä.

- ▶ Demokratia varmistaa kansalaisten mahdollisuuden osallistua julkiseen päätöksentekoon.
- ▶ Ihmisoikeudet suojelevat ihmisiä heidän vapauksiinsa kohdistuvalta mielivaltaiselta ja liialliselta puuttumiselta turvaten heidän ihmisarvonsa.
- ▶ Oikeusvaltioperiaatteiden mukainen valtion hallinto varmistaa sen, että julkisen vallan käyttö on säädeltyä ja valvottua.

Oikeusvaltioperiaate edistää demokratiaa, koska julkisen vallan käyttäjät ovat sen nojalla tilivelvollisia. Periaate turvaa ihmisoikeudet riippumattoman ja puolueettoman oikeusjärjestelmän avulla ja suojelee vähemmistöjä enemmistön mielivaltaiselta määräysvallalta.

Miksi tämä on oleellista?

Selkeiden sääntöjen puuttuminen altistaa valtion epävakaudelle ja mielivaltaisuuksille. Oikeusvaltioperiaate suojelee kaikkien perusoikeuksia. Se on nykydemokratioiden peruskallio.

Oikeusvaltioajattelu tukeutuu viiteen perusperiaatteeseen:

- ▶ **Laillisuus** – Lait koskevat kaikkia ja määrittävät vallan rajat.
- ▶ **Oikeusvarmuus** – Lait ovat selkeitä, saatavilla ja ennustettavia.
- ▶ **Vallan väärinkäytön ehkäisy** – Mielivaltaisuuden välttämiseksi tehdään varmistuksia.
- ▶ **Yhdenvertaisuus lain edessä ja syrjimättömyys** – Lait suojaavat jokaista, ja niitä sovelletaan yhdenvertaisesti. Syrjintä on kiellettyä.
- ▶ **Riippumattoman ja puolueettoman oikeudenkäytön saatavuus** – Jokainen voi puolustaa oikeuksiaan tuomioistuimessa.

Maltalaisen taitelijan Nadine Theuman 'Oikeuden jumalatar' -piirrookset

LAILLISUUS

Lait koskevat kaikkia ja määrittävät vallan rajat.

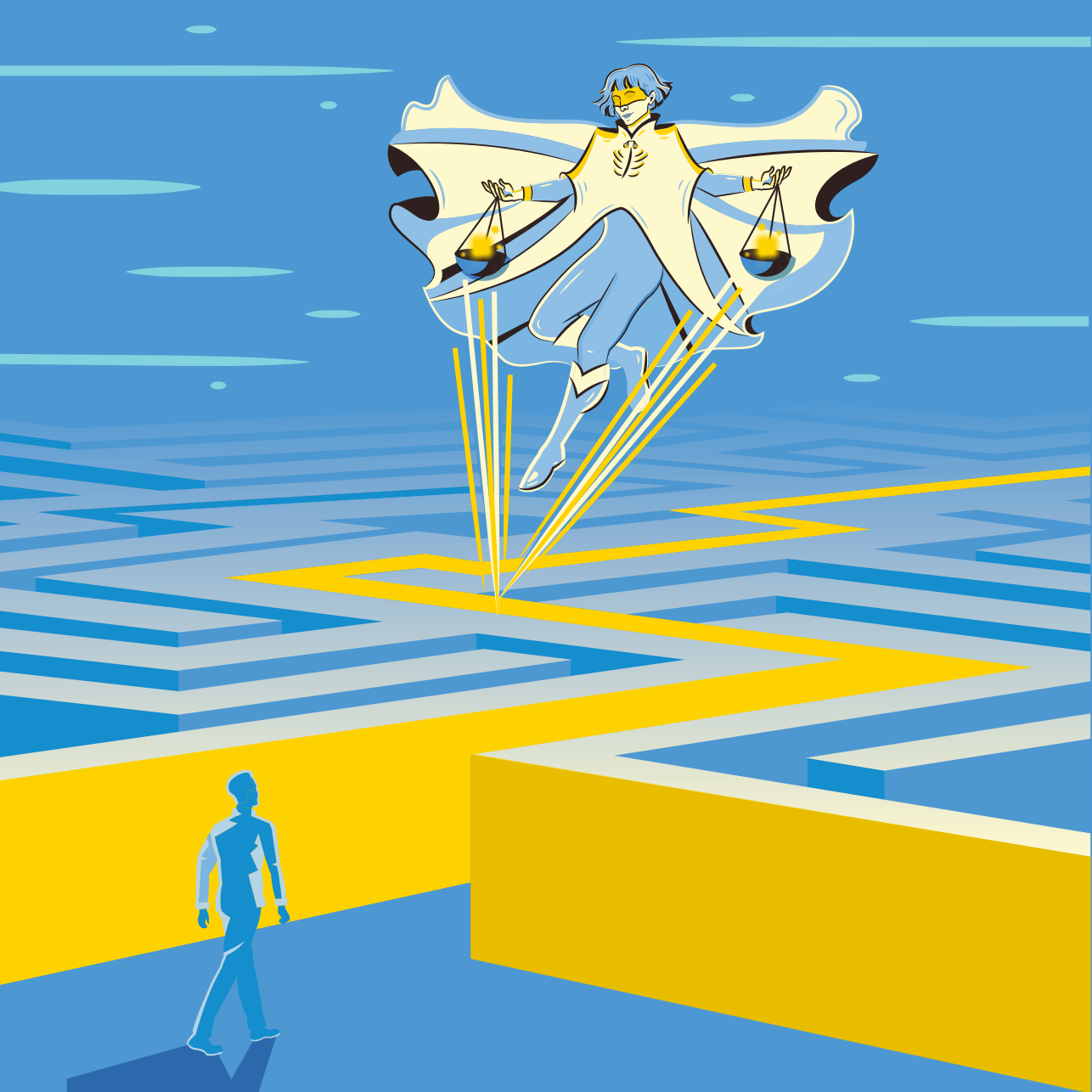
Oikeusvaltioperiaatetta noudattavassa valtiossa viranomaisten ja kansalaisten toimia säätelee demokraattisesti voimaansaattettu lainsäädäntö. Toimeenpanovalta ei voi käyttää oikeuksiaan eikä antaa haluamiaan määräyksiä rajoittamattomasti tai ilman valvontaa.

Keskeiset periaatteet

- ▶ Kaikki päätökset tulee tehdä lain puitteissa.
- ▶ Lait tulee hyväksyä selkeän ja läpinäkyvän demokraattisen menettelyn mukaisesti.
- ▶ Riippumattoman oikeuslaitoksen on arvioitava julkisten viranomaisten päätöksiä. Hallitus ei voi ottaa itselleen uusia oikeuksia noudattamatta perustuslakiin kirjattuja sääntöjä.
- ▶ Kansainvälisiä yleissopimuksia ja sopimuksia sekä kansainvälisten tuomioistuinten antamia päätöksiä on sovellettava ja noudatettava.
- ▶ Laki on pantava tehokkaasti täytäntöön.

Miksi tämä on oleellista?

Jos vallankäytön ei tarvitsisi olla lainmukaista, se olisi altis väärinkäytöksille. Hallitus voisi esimerkiksi rajoittaa oikeuksia mielensä mukaan. Selkeys ja demokraattisesti voimaan saatettu lainsäädäntö on jokaisen oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden tae.

OIKEUSVARMUUS

Lait ovat selkeitä, saatavilla ja ennustettavia.

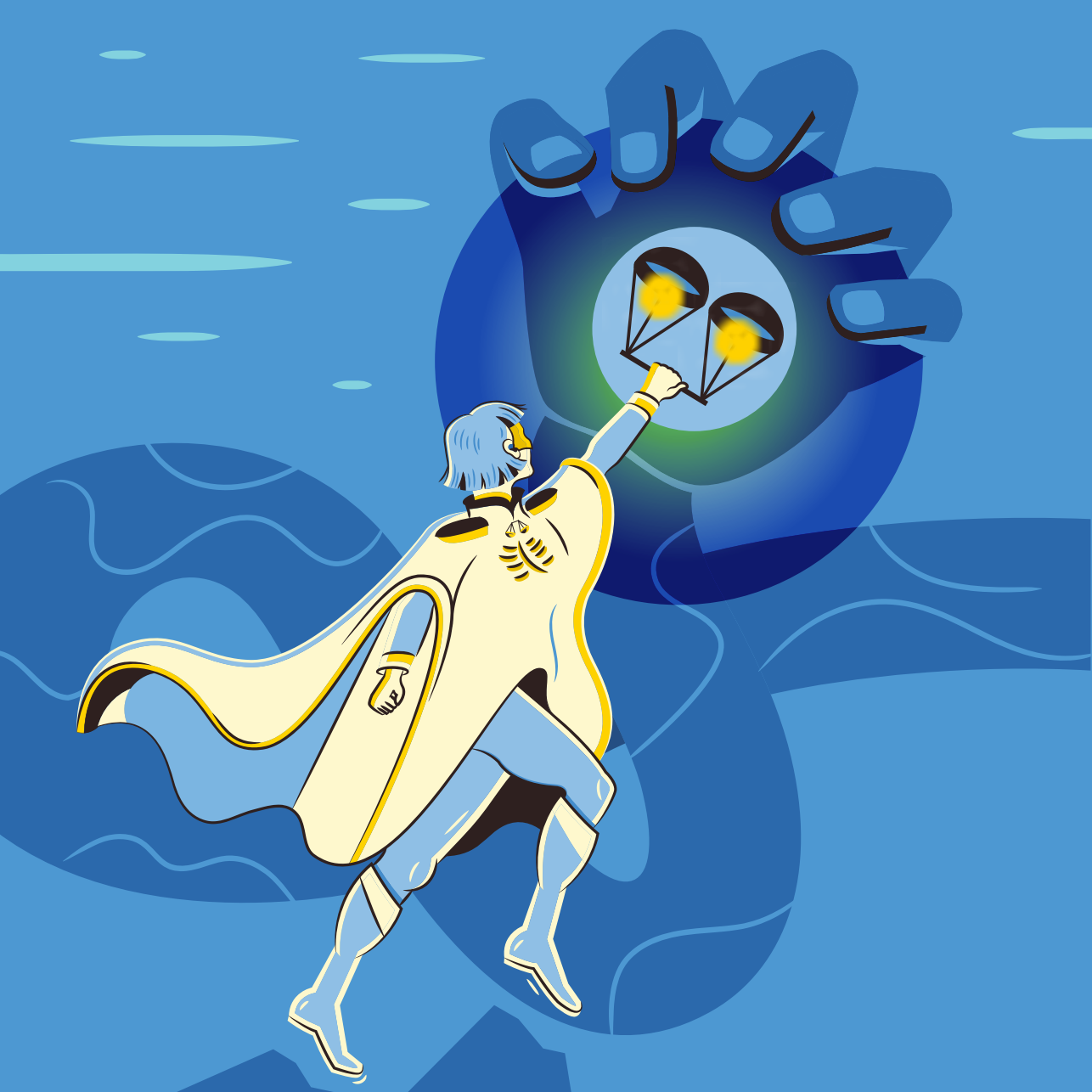
Oikeusvarmuus takaa sen, että lait ovat selkeitä, saatavilla ja ennustettavia eikä niitä sovelleta taannehtivasti. Näin jokainen tuntee oikeutensa ja velvollisuutensa etukäteen.

Keskeiset periaatteet

- ▶ Lakien ja tuomioistuinten ratkaisujen pitää olla helposti saatavilla ja ymmärrettäviä.
- ▶ Lait eivät saa muuttua ennakoimattomasti ja niiden pitää olla johdonmukaisia.
- ▶ Henkilöä ei voi tuomita teosta, joka ei ole ollut rikos tai rikkomus sen tekoaikaan.

Miksi tämä on oleellista?

Jotta yksilöt voivat toimia luottamukseen perustuen, heidän on tunnettava oikeutensa ja velvollisuutensa. Epämääräiset tai nopeasti muuttuvat lait aiheuttavat epävarmuutta ja epävakautta, ja ne altistavat yksilöt ennalta-arvaamattomille seuraamuksille.

VALLAN VÄÄRÄNKÄYTÖN EHKÄISY

Mielivaltaisuuden välttämiseksi tehdään tarkistuksia.

Rajoittamaton ja esteetön valta johtaa epäoikeudenmukaisuuteen. Ehdottomasta vallasta aiheutuvia vaaroja ovat mielivaltaiset päätökset, korruptio ja poliittinen sorto. Esimerkiksi liialliset valvontatoimenpiteet ilman oikeuslaitoksen lupaa tai kontrollia voivat johtaa ihmisoikeusloukkauksiin.

Keskeiset periaatteet

- ▶ Valtaoikeuksien eriyttäminen: valtaa ei saa keskittää yhden viranomaisen käsiin.
- ▶ Perusteluvelvollisuus: julkisten päätösten on oltava oikeutettuja ja selitettävissä.
- ▶ Oikeuslaitoksen suorittama tarkastelu: kaikki julkiset päätökset tulee voida kyseenalaistaa riippumattomissa ja puolueettomissa tuomioistuimissa.

Miksi tämä on oleellista?

Ilman valvontaa toimiva hallitus voisi tehdä mielivaltaisia päätöksiä, sensuroida vastustajiaan ja jopa kumota perusoikeuksia. Oikeusvaltioperiaate luo suojakeinot tällaisten väärinkäytösten estämiseen.

YHDENVERTAISUUS LAIN EDESSÄ JA SYRJIMÄTTÖMYYS

Lait suojaavat jokaista ja niitä sovelletaan yhdenvertaisesti, ja syrjintä on kiellettyä.

Oikeusvaltioperiaate edellyttää, että jokaisella on samat lain määrittämät oikeudet ja velvollisuudet, eikä ole mitään perusteettomia eroja siinä, millä tavoin kutakin kohdellaan.

Yhdenvertaisuus lain edessä tarkoittaa

- ▶ Lain tai sen tulkinnan nojalla ei tule erotella ihmisiä aiheuttomasti.
- ▶ Suojelun tulee kattaa kaikki syrjinnän muodot.
- ▶ Kaikille on taattava samat oikeudet ja velvollisuudet.
- ▶ Jokaisen syrjinnän kohteeksi joutuvan on pystyttävä puolustautumaan.

Keskeiset edistysaskeleet – Esimerkkinä naisten äänioikeus

Naisten äänioikeuskysymys on esimerkki Euroopan historiassa vallinneesta syrjinnästä. Vuonna 1906 Suomi oli ensimmäinen eurooppalainen maa, jossa naiset saivat äänioikeuden. Kesti vuoteen 1918, kunnes tämä oikeus levisi suurimpaan osaan muita Euroopan maita, ja vasta vuodesta 1984 se on ollut koko Euroopan kattava. Nykyään oikeusvaltioperiaate turvaa naisten äänioikeuden samalla, kun se rohkaisee naisia ja kannustaa heitä osallistumaan aktiivisesti ja syrjimättömästi poliittiseen elämään.

MAHDOLLISUUS RIIPPUMATTOMAAN JA PUOLUEETTOMAAN OIKEUDENKÄYTTÖÖN

Jokainen voi puolustaa oikeuksiaan tuomioistuimessa

Riippumattomaan ja puolueettomaan tuomioistuimeen pääsy mahdollistaa ihmisille oikeuksiensa puolustamisen. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuissaan katsonut, että tilanteet, joissa tuomioistuimessa ei ole voinut kyseenalaistaa oman työsuhteen päättämistä tai omaisuuden riistoa taikka lasten tapaamisoikeuden epäämistä, ovat loukanneet valittajan oikeuksia. Nopeasti toimiva ja saavutettavissa oleva oikeudenkäyttö on olennainen osa yhdenvertaisten oikeuksien takaamista.

Keskeiset periaatteet

- ▶ Jokaisella on oikeus päästä tuomioistuimeen ja oikeudenmukaiseen oikeuskäsittelyyn riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa.
- ▶ Tuomiot ovat ymmärrettäviä ja selkeästi selostettuja.
- ▶ Lakineuvontaa ja oikeusapua on saatavissa niitä tarvitseville.
- ▶ Oikeusmenettelyt ovat kohtuullisen nopeita ja hinnaltaan edullisia.
- ▶ Tuomioistuinten ratkaisut pannaan täytäntöön.

Miksi tämä on oleellista?

Vääryyttä kärsineiden kansalaisten olisi mahdotonta pitää puoliaan ilman mahdollisuutta vedota oikeuksiinsa. Valtion on taattava tuomioistuinten riippumattomuus ja kaikkien käytettävissä olevan oikeusjärjestelmän olemassaolo.

PAX EVAN
TIBI GELI
MAR TA
CE STAE

OIKEUSVALTIO KÄYTÄNNÖSSÄ

Euroopan neuvoston Venetsian toimikunnan rooli

Venetsian toimikunta on auttanut jäsenmaitaan luomaan perustuslaillisia järjestelmiä, joiden avulla oikeusvaltioperiaatteet voidaan toteuttaa vaatimusten mukaisesti. Toimikunta on laatinut työvälineen – ”Oikeusvaltion tarkistuslista” – jonka avulla voidaan arvioida kunkin maan oikeusvaltioperiaatteiden toimeenpanon tasoa.

Venetsian toimikunnan oikeusvaltion tarkistuslista

Vuonna 2016 julkaistu oikeusvaltion tarkistuslista esittelee oikeusvaltion ydinperiaatteet – laillisuus, oikeusvarmuus, toimivallan väärinkäytön estäminen, oikeuden saavutettavuus, yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys – benchmark-mittareina kriteereineen ja asiaankuuluvine lähdetietoineen.

Tarkistuslistaa käyttämällä hallitus, kansanedustuslaitos, kansalaisyhteiskunta, kansalaiset sekä kansainväliset järjestöt pystyvät arvioimaan, missä määrin oikeusvaltioperiaatteita noudatetaan ao. valtiossa. Tarkistuslista mahdollistaa näin valtion toimia vaativien heikkouksien tai aukkojen tunnistamisen. Venetsian toimikunta on antanut lukuisia suosituksia tällaisten heikkouksien ja aukkojen korjaamiseksi.

Keitä olemme?

”Demokratiaa oikeusteitse” -komissio eli Venetsian toimikunta on Euroopan neuvoston alaisuudessa toimiva, riippumattomista perustuslakiasiantuntijoista koostuva neuvoa-antava elin.

Se perustettiin 10. toukokuuta 1990 italialaisen oikeustieteilijä Antonio La Pergolan idean pohjalta. Berliinin muurin murtumisen jälkeen toimikunta on auttanut lukuisia entisiä sosialistisia maita demokraattisen perustuslain ja lainsäädännön laadinnassa ja sittemmin Euroopan neuvoston jäseneksi liittymisessä.

Nyttemmin se auttaa jäsenvaltioita perustuslain ja lainsäädännön uudistamisessa kansainvälisten standardien mukaisiksi. Toimikunnan suositusten noudattaminen on helpottanut maita Euroopan unionin liittymisprosessissa.

Tarkoitus

Kansallisten viranomaisten, valtiollisten instituutioiden, sidosryhmien ja kansalaisyhteiskunnan kattavaa konsultaatioprosessia noudattaen Venetsian toimikunta arvioi pyydettyä perustuslain ja lainsäädännön uudistuksia erityisesti vaaleja ja oikeuslaitosta koskeissa asioissa ja antaa sitoumuksettomia suosituksia näiden uudistusten hiomiseksi siten, että ne ottavat huomioon ja toteuttavat demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioperiaatteita sekä rakentavat tehokkaat ja toimintakykyiset hallintojärjestelmät.

Jäsenvaltiot

Venetsian toimikuntaan kuuluu 46 Euroopan neuvoston jäsenmaata sekä 16 muuta maata Pohjois- ja Etelä-Amerikasta, Afrikasta ja Aasiasta.

Miksi Venetsia?

”Demokratiaa oikeusteitse” -komissio sai ”Venetsian toimikunta” -nimensä kuuluisalta italialaiselta laguunikaupungilta, jossa pidettiin sen ensimmäinen kokous ja jossa se edelleen kokoontuu neljästi vuodessa.

1990-2025 - Saavutukset

Riippumattomuutensa ja puolueettomuutensa, ammattimaisuutensa ja syrjimättömien työmenetelmiensä ansiosta Venetsian toimikunnalla on 35-vuotisen olemassaolonsa aikana ollut mittava vaikutus demokraattisten perustuslakien hyväksymisen ja instituutioiden demokraattisen toiminnan edistämisessä. Toimikunta on vaikuttanut erityisesti tukemalla oikeusvaltioperiaatteiden noudattamista ja vahvistamalla jäsenmaittensa oikeuslaitoksen itsenäisyyttä vallankäytöstä erillisenä toimijana.

- ▶ **1000+**: perustuslain ja lainsäädännön uudistamista koskevaa kannanottoa ja raporttia
- ▶ **50+**: toimikunnan avustuksella laadittua tai muokattua perustuslakia
- ▶ **200+**: riippumatonta oikeustieteen asiantuntijaa, jotka ovat antaneet panoksensa toimikunnan työhön

Miksi tämä on tärkeää meille kaikille?

Oikeusvaltioperiaate merkitsee:

Vakaata ja rauhanomaista demokratiaa.

Vapaita, mielivallalta suojassa olevia kansalaisia.

Oikeudenmukaisempaa ja yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa.

Kuvitus: Nadine Theuma

Kaikki oikeudet pidätetään.

Mitään tämän julkaisun osaa ei saa
kääntää, jäljentää tai välittää ilman

Viestintäosaston kirjallista etukäteislupaa.
(F-67075 Strasbourg Cedex tai publishing@coe.int).

Valokuvat © Euroopan neuvosto

Euroopan neuvoston julkaisu
F-67075 Strasbourg Cedex

www.coe.int

© Euroopan neuvosto, heinäkuu 2025

Venetsian toimikunnan sivusto

<https://venice.coe.int>

Tämä esite tarkastelee oikeusvaltioperiaatteen oleellisia tekijöitä; laillisuutta, oikeusvarmuutta, vallan väärinkäytön ehkäisyä, yhdenvertaisuutta lain edessä sekä oikeussuojan saatavuutta. Nämä periaatteet muodostavat demokratian ja ihmisoikeuksien perustan ja ovat tulosvastuullisen hallinnon, yksilöiden vapauksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden takeita. Lue lisää siitä, miten Euroopan neuvosto tukee Venetsian toimikunnan työn kautta valtioita näiden standardien ylläpitämisessä ja kansalaisten suojelemisessa mielivaltaiselta vallankäytöltä. Olitpa poliitikko, opiskelija tai huolestunut kansalainen, tämä opas kertoo, miksi oikeusvaltioperiaate on tärkeä ja miten se suojelee jokapäiväistä vapauttamme.

FIN

www.coe.int

Euroopan neuvosto on maanosansa johtava ihmisoikeusjärjestö. Sillä on 46 jäsenvaltiota, mukaan lukien kaikki Euroopan unionin jäsenet. Kaikki Euroopan neuvoston jäsenvaltiot ovat allekirjoittaneet ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltion suojaamiseksi tehdyn Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo ihmisoikeussopimuksen täytäntöönpanoa jäsenvaltioissa.

